

Proměny role a pozice hlavy státu na Ukrajině

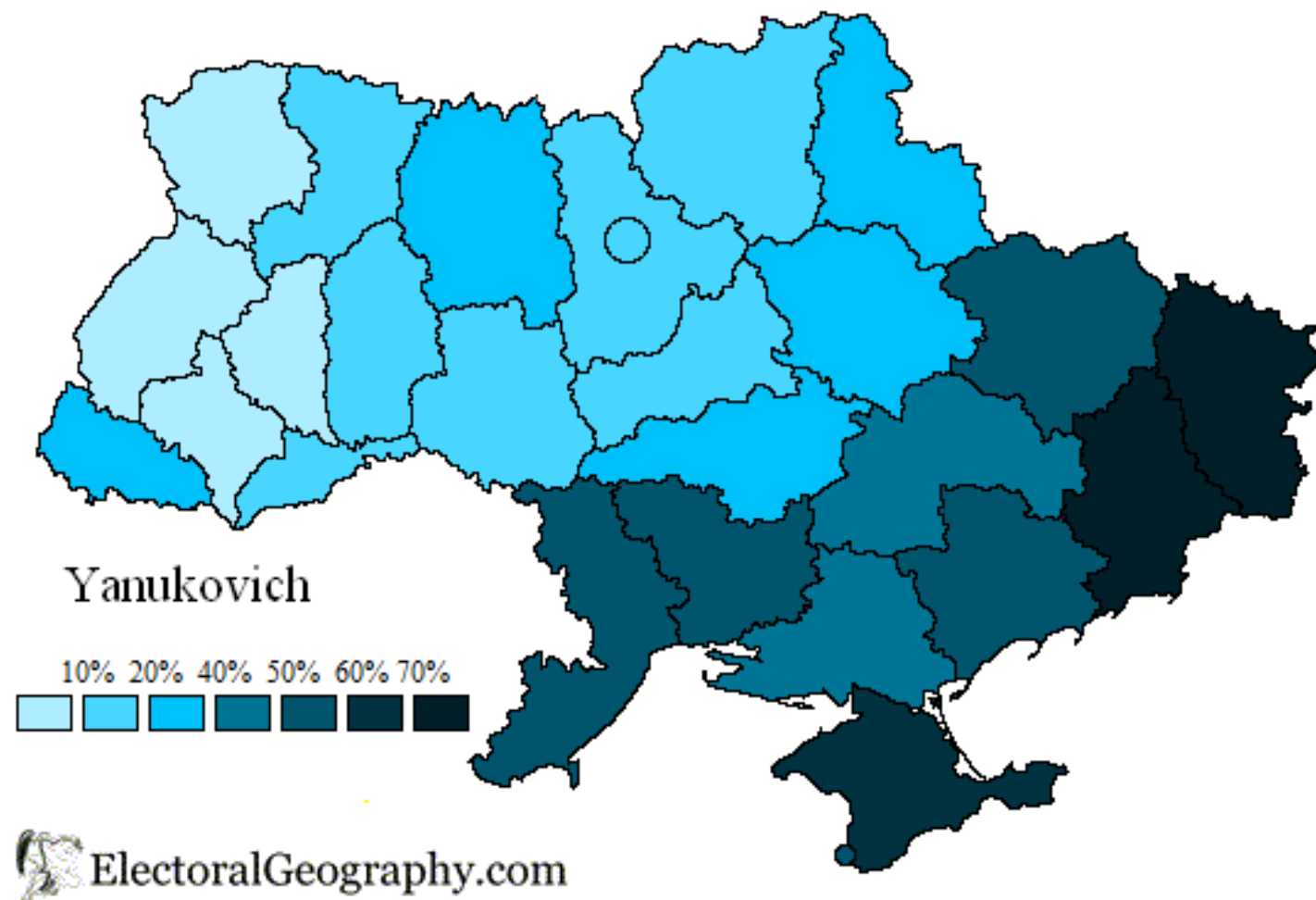
POL347

(Obtížné) dědictví minulosti

- Problém identity
 - Vnitřně rozdělená země
 - Otázka k čemu se vztahovat v minulosti (historicky spíše „narázníkové území“, pokusy o samostatnost ve 20. století krátkodobé a provázené násilnostmi)
 - Početná ruskojazyčná menšina + „sovětská identita“

Ukrainian Presidential Election, 2010

First Round

Obtížná přítomnost

- Tvrdé dopady ekonomické transformace
- Nízká životní úroveň
- Korupce a oligarchie (klany)

Zrod funkce prezidenta

- USSR neměla funkci prezidenta
- První prezidentské volby v souběhu s referendem o nezávislosti (1. 12. 1991)
- Vítězem Leonid Kravčuk
- Ústavní reforma definující pozici prezidenta provedena až v roce 1992
- Od počátku střety mezi prezidentem a parlamentem o kompetence

Leonid Kravčuk

- od roku 1958 v KSSS
- 1990 první tajemník KSSS na Ukrajině a předseda Nejvyššího sovětu USSR (v této pozici de facto hlavou státu)
- volby v roce 1991 vyhrál v prvním kole (61,6 %)

Kravčukovo prezidentství

- Problém slabých pravomocí, ústavní reforma ponechala klíčové pravomoci parlamentu
 - parlament na návrh prezidenta volí premiéra
 - parlament vybírá klíčové ministry
 - parlament může vyslovit vládě nedůvěru
 - parlament volí soudce nejvyšších soudních institucí
 - parlament může 2/3 většinou odvolat prezidenta
- Kravčuk vytváří paralelní prezidentský státní aparát, faktické dvojvládí (státní aparát ovládaný parlamentem x prezidentský státní aparát)
- Od roku 1993 hluboká politická krize, řešena parlamentními (březen) a prezidentskými (červen) volbami v roce 1994

Volby 1994

- Parlamentní volby: dvoukolový většinový systém
 - cca. $\frac{1}{4}$ poslanců nebyla zvolena (parlament postupně doplňován dodatečnými volbami)
 - cca. $\frac{1}{2}$ zvolených poslanců nezávislí (především napojení na oligarchy)
 - cca. $\frac{1}{4}$ zvolených poslanců za „vítěznou“ KPU
- Prezidentské volby: v prvním kole vítězí Kravčuk (38,4 %) před expremiérem Kučmou (31,8 %), ve druhém kole ale vítězí Kučma (52,3 : 45,2)
- prezident v dobré pozici vůči neakceschopnému parlamentu, pokud bude mít dobré vztahy s oligarchií

Leonid Kučma

- Od roku 1960 člen KSSS
- Raketový inženýr v Dněpropetrovsku, postupně stoupal ve stranických strukturách
- Od roku 1990 poslanec, 1992-3 předseda vlády

Ústava 1996

- Prosazena Kučmou, výrazně posiluje prezidentské pravomoci (semiprezidentský/superprezidentský systém)
 - Prezident jmenuje premiéra a může ho/ji kdykoliv odvolat
 - Parlament musí vyslovit premiérovi (nikoliv vládě) důvěru
 - Prezident může rozpustit parlament, pokud se nesejde do 30 dní, není možné do 30 dnů sestavit vládu, nebo do 60 dnů od pádu premiéra není sestavena nová vláda
 - Prezidentské veto přehlasovatelné 2/3 většinou
 - Prezidenta je možné velmi komplikovaně odvolat za velezradu či závažný trestný čin (žalobu podá parlament, proces musí „posvětit“ Nejvyšší a Ústavní soud, poté odvolává parlament $\frac{3}{4}$ většinou)

Volby v Kučmově éře

- Znovuzvolen 1999, vyhrál první kolo (38 %), ve druhém jeho soupeřem Petro Symoněnko (KPU), Kučma vítězí 57,7 : 38,8
- Parlamentní volby v letech 1998 a 2002 dle navrstvujícího smíšeného systému (225 voleno FPTP a 225 poměrně)
 - 1998 vítězí nezávislí, ze stran nejsilnější KPU
 - 2002 střet prezidentského a opozičního bloku (veden bývalým premiérem Juščenkem), prezidentský blok díky většinové složce získává těsnou většinu

Kučmova éra

- Fakticky Kučmův režim
- V letech 2000-2001 se ještě pokoušel dále posílit pravomoci (zvažováno referendum oslabující pozici parlamentu – mj. oslabení imunity poslanců, možnost referenda o rozpuštění parlamentu)
- Kučmovi uškodilo zveřejnění nahrávky dokazující, že se podílí na řadě věcí (korupce, obchod se zbraněmi, zastrašování novinářů)
- Později nahrávka dokazující, že si objednal vraždu novináře Gongadzeho
- Celkově ale posílení vlivu klanů napojených na prezidenta a jeho nejbližší spolupracovníky

Volby 2004 a Oranžová revoluce

- Kučma si vymohl možnost kandidovat potřetí, ale nevyužil ji (nízká popularita), vsadil na Janukovyče (úřadující premiér)
- V obavách z prohry zvažoval prezidentský tábor změnu ústavy (posílení parlamentu)
- V prvním kole těsné vítězství Juščenka (39,90 : 39,26)
- Po druhém kole prohlášen vítězem Janukovyč (49,46 : 46,61)
- Po vlně protestů druhé kolo opakováno, vítězem Juščenko (51,99 : 44,20)
- Juščenko ale musel přistoupit na revizi postavení prezidenta (revize ústavy v roce 2004, účinná od roku 2006)

Viktor Juščenko

- Od roku 1980 v KSSS
- Účetní, později bankéř, 1993-9 guvernér Národní banky
- 1999-2001 premiér
- Před volbami v roce 2004 otráven dioxiny, vyléčen, ale zůstal poznamenan ve tváři

Změny v postavení prezidenta

- Oslabení ve prospěch parlamentu (a vlády):
 - premiéra a složení vlády (kromě ministrů zahraničí a obrany) vybere parlament, prezidentovo jmenování je formální
 - prezident nemůže premiéra z vlastní vůle odvolat
 - zachováno právo veta a omezená možnost rozpustit parlament
 - součástí reforem přechod k poměrnému systému

Prezidentství Viktora Juščenka

- Velmi aktivní při využívání pravomocí (i po oslabení v roce 2006)
- Už v roce 2005 rozbil spolupráci s Julijí Tymošenko (premiérka stojící v čele bloku, který se podílel s Juščenkovou Naší Ukrajinou na Oranžové revoluci); aby prosadil svého kandidáta, spolupracoval s Janukovyčovou Stranou regionů
- Parlamentní volby 2006 umožňovaly vznik koalice druhé Tymošenko s třetí Naší Ukrajinou, ale Juščenko dal přednost Janukovyčovi (jeho strana volby vyhrála a jeho jmenováním se dala zablokovat Tymošenko)
- Spolupráce s Janukovyčem nefungovala a vládní většina brzy závisela na frakcích a jednotlivcích; toho využil Juščenko k rozpuštění parlamentu (sporné, protože nebyly nesporně naplněny podmínky k rozpuštění)
- Po parlamentních volbách 2007 koalice (opět druhé) Tymošenko s (opět třetí) Naší Ukrajinou, koalice se brzy rozpadla
- Další pokus o rozpuštění parlamentu (2008) byl zrušen soudem

Nástup Viktora Janukovyče

- Celkové zklamání z Juščenka (nenaplněny naděje Oranžové revoluce, kritizován pro překračování pravomocí)
- Juščenko se voleb účastnil, skončil až pátý (5,45 %)
- První kolo vyhrál Janukovyč (35,32 %) před Tymošenko (25,05 %), vítězství zopakoval i ve druhém (48,95 : 45,47)

Viktor Janukovyč

- V mládí dvakrát odsouzen (krádeže, těžké ublížení na zdraví)
- Od roku 1980 člen KSSS
- 1996-2002 gubernátor Doněcké oblasti
- 2002-4 a 2006-7 premiér
- Opakovaně obviňován z korupce, zneužívání státních prostředků atp.

Janukovyčovy pravomoci a zázemí v parlamentu

- Janukovyč se zaštil vládou své strany podpořenou dalším subjekty a přeběhlíky
- Podařilo se mu u Ústavního soudu dosáhnout zrušení reforem z roku 2004, návrat prezidentských pravomocí do stavu za Kučmova prezidentství
- Vrací se smíšený volební systém
- Volby v roce 2012 vyhrála Strana regionů, zejména díky většinové složce (ze 185 mandátů 113 většinových), proprezidentská vláda podpořená komunisty a převážnou většinou nezávislých

Janukovyčův pád

- Prezident pozastavuje přípravy na podpis asociační dohody s EU, což vede k vlně demonstrací
- Od prosince 2013 nárůst násilných střetů, vše vyvrcholilo 20. 2. 2014 (více než 70 mrtvých po střelbě do davu), Janukovyč prchá do Ruska
- 22. 2. Janukovyč odvolán parlamentem (nebyly ale dodrženy úplně všechny požadavky, odvolání podpořilo 328 poslanců, $\frac{3}{4}$ většina ale byla 338 poslanců)

Petro Porošenko

- Dlouholetý poslanec, dvakrát v minulosti ministrem, jeden z organizátorů Euromajdanu
- Jeden z nejbohatších Ukrajinců (jeho firma je největším výrobcem čokolády v zemi)
- Zvolen v prvním kole (54,7 %)
- Krátce poté rozpuštěn parlament, ve volbách vítězí Porošenkův blok (132 křesel ze 423 obsazených) a podílí se na vládní koalici, od roku 2016 dominantní silou v nové vládě

Změny prezidentských pravomocí

- Návrat k reformám z roku 2004
- Formální oslabení prezidenta ale (i v podmínkách nestability systému – válka na východě Ukrajiny) nevedlo k zásadním změnám v reálné pozici
- Prezident zůstává klíčovým hráčem a dokáže zásadním způsobem ovlivňovat složení a politiku vlády

Celkové zhodnocení I.

- Formálně (dle ústavy) střídání slabých (Kravčuk, Juščenko, Porošenko) a silných (Kučma, Janukovyč) prezidentů
- Reálné postavení se tolik neliší, „slabí“ prezidenti usilují o posílení své pozice i na úkor stability systému
 - Kravčuk budoval vlastní aparát
 - Juščenko opakovaně zasahoval do složení vlády a (úspěšně i neúspěšně) se pokoušel rozpouštět parlament
 - Porošenko posiluje svůj vliv na vládu i za cenu konfliktů uvnitř koalice

Celkové zhodnocení II.

- Dvojice „silných“ prezidentů pak přímo kontrolovala vládu a budovala vlastní „režim“ s řadou prvků zcela inkompatibilních s demokracií
 - Jejich éru v obou případech „ukončila“ revoluce (u Kučmy provázející volby jeho nástupce, Janukovyče přímo svrhla)
- Celkově problematická role prezidentů, neboť nejsou ochotni (i za cenu možné destabilizace) ustoupit z pozice rozhodujících hráčů, zároveň jsou ale více či méně napojeni na klanové struktury